

DICK KET
Magisch tekenaar
17 september t/m 4 december 2016

MUSEUM
ARNHEM

Openingstoespraak Alied Ottevanger
Vrijdag 16 september 2016

Goedemiddag dames en heren, liefhebbers van het werk van Dick Ket en vooral van de tekenkunst van Dick Ket.

Bij Kets leven is er wel bij enkele gelegenheden expliciet aandacht aan zijn tekenkunst besteed, maar echt een grote tentoonstelling is over dit deel van zijn oeuvre niet gemaakt. Wat dat betreft voldoet deze tentoonstelling zeker aan een behoefte. Want tekenen is altijd belangrijk voor Ket geweest.

In dit praatje vooraf wil ik daar in vogelvlucht graag een beeld van schetsen, na hem als kunstenaar toch weer even te hebben geplaatst.

Kunstenaar

Dick Ket (1902-1940) is een van de belangrijkste kunstenaars uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Met geestverwante kunstenaars Carel Willink, Pyke Koch, Raoul Hynckes, Wim Schuhmacher en ik zou daar toch gaag ook Chareley Toorop aan toevoegen, gaf hij vorm aan de moderne kunst in Nederland, en wel in het bijzonder aan de nieuw realistische kunst waarin aan herkenbare, moderne voorstellingen diepere betekenissen werden meegegeven.

Ket was van hen de enige die voor 1945 overleed. Hij stierf in het eerste oorlogsjaar, in 1940, op 15 september. Dat was dus gisteren. Het was toen precies 76 jaar geleden dat Ket overleed.

Ontwikkeling

U weet allemaal dat Ket aan een aangeboren hartziekte leed die zijn bewegingsvrijheid behoorlijk beperkte, de laatste 10 jaar van zijn leven: vanaf 1930 tot 1940 heeft hij het ouderlijk huis in Bennekom nauwelijks verlaten. In die periode legde hij zich toe op het nieuw realisme en verkoos hij het fijnschilderen, of 'gladschilderen' zoals hij dat zelf noemde boven zijn expressieve schilderwijze waarin hij b.v. met paletmes dik en direct schilderde. Hij heeft in die laatste 10 jaar in Bennekom ook zeker nog getekend, en enkele meesterwerken in deze discipline zijn in deze jaren ontstaan, maar zijn tekenkunst ontwikkelde hij toch vooral in de jaren 20.

Ik neem u graag even mee terug naar die periode, naar de aanloop die Ket nam tot zijn kunstenaarschap. Ket is in 1902 geboren als "blauwe baby", met de Tetralogie van Fallot, maar zijn ouders hebben er alle zorg aan besteed om hun enig kind zo normaal

mogelijk te laten opgroeien. Ket ging in zijn geboorteplaats Den Helder naar de lagere school en zal daar waarschijnlijk ook wel getekend hebben, maar de eerste tekeningen die van hem overgeleverd zijn dateren uit zijn HBS-jaren die hij in Den Haag doorbracht, de stad waar zijn vader als militair apothekersassistent bij de landmacht was overgeplaatst. De enkele tekening die ik in die schetsboeken uit zijn schoolperiode in den Haag bekeek, zag er nogal stijf uit en lijkt niet bepaald van een enorm talent te getuigen.

Hoorn

Plezier in tekenen ontwikkelde Ket wat later en vooral in Hoorn, de stad waar Kets vader vervolgens gestationeerd werd. Het gezin woonde daar van 1920 tot 1922. Ket bezocht er de eindexamenklas van de HBS waar hij twee leraren ontmoette die heel belangrijk - misschien zelfs van doorslaggevend betekenis - voor zijn kunst en tekenkunst waren: Henri Naber en Johan Kerkmeijer.

Henri Naber

Voor natuurkunde wijdde docent Henri Naber hem niet alleen in de wetenschap van zijn vak, maar gaf aan Ket - zoals aan al zijn leerlingen - een behoorlijke dosis levenswijsheid mee en in zijn geval was dat een bijzondere op de theosofie geïnspireerde levensbeschouwing die Ket zeer ter harte nam. Op basis van Nabers levensopvatting baseerde en ontwikkelde Ket zijn eigen filosofie waarmee hij zijn bestaan als gehandicapte kon legitimeren, als een niet voluit aan het leven deelnemende kunstenaar. Nabers opvatting van het leven als een doorgaande stroom van gebeurtenissen en ervaringen waarbij tegenover het negatieve, altijd weer een positieve stond, bood Ket een handvat bij het rechtvaardigen van zijn leven en vooral zijn kunstenaarsschap. Het bood hem ook houvast bij het bepalen van de vorm- en inhoud van zijn kunst.

Nabers levensopvatting dat tegenover het negatieve altijd weer het positieve stond doordrong Kets werk en is daarin goed te herkennen. Of het nu stilleven of portretten zijn: die uitkristallisatie van Nabers filosofie klinkt door in de typische Ket contrasten: tegenover licht, staat schaduw: niet alleen als vorm, maar als inhoud, als een betekenisvol duo waarbij het ene niet zonder het andere kan. Tegenover hele en gave voorwerpen - zoals het ei en het kadetje - die bol staan van de boodschap voor het volle leven, drukte oude en versleten voorwerpen: de kapotte kom en schaal het oude perenboomtakje - die andere, tegengestelde wereld uit, de wereld van een meer geestelijk leven. Dat laatste was als een hogere werkelijkheid - voor wie er gevoelig voor was - ook te herkennen in de dagelijkse wereld.

Johan Kerkmeijer

Voor Kets tekenkunst was vooral die andere leraar belangrijk: Johan Kerkmeijer, de docent die hem attendeerde op Hoornse tekenclub Debutade waaraan Kerkmeijer ook als leraar verbonden was. Hij moet bij Ket direct iets van diens talent en in ieder geval van zijn gevoeligheden hebben herkend. En moedigde hem aan om lid te worden van de tekenclub. Ket werd idd lid en dat betekende dat er op zaterdagavonden binnen, bij gaslicht naar stilleven of model werd getekend, avonden waaraan Ket heel goeie herinneringen bewaarde. Maar veel belangrijker waren de uitstapjes met Debutade, naar plekken waar op locatie werd getekend. Kerkmeijer die zich zeer inzette voor het behoud van monumenten nam de tekenclub mee de stad in om in Hoorn ter plekke historische huizen, poorten, kerken, grachtjes en hoekjes te tekenen. Buiten de stad tekende ze het landschap: een laantje, een sloot, een paar bomen. Ket vond het heerlijk.

Toen hij in 1922 weer verhuisde, ditmaal naar Ede waar zijn vader zijn laatste militaire post kreeg, trok Ket nog graag en vaak naar Hoorn om met Debutade te tekenen. In die kring werden zijn tekeningen ook getoond, op groepsexposities en oogstte hij voor het eerst ook bewondering voor zijn werk. Kerkmeijer bleef ook na Kets verblijf in Hoorn een vriend en voorbeeld.

Kunstoefening

Vanuit Ede schreef Ket zich in 1922 in aan de opleiding aan Kunstoefening in Arnhem, voor de lagere en middelbare tekenactes. Vanaf dat moment werd zijn tekentalent echt academisch geschoold: er werd zoals op de meeste opleidingen getekend naar gipsmodellen, naar stillevens die door de leraar werden opgesteld, en naar model: dat waren toen geklede modellen en waarschijnlijk hoorde daar oudere mannen toe zoals de stationskruier en de landloper. Modellen van wie figuurstudies van Ket overgeleverd zijn.

Experimenteren

Veel belangrijker dan zijn academische scholing waren twee andere leertrajecten, als je die zo zou mogen noemen: experimenteren en buiten tekenen.

De stimulans om te experimenteren met nieuwe materialen en nieuwe technieken was een vooruitstrevend onderdeel van het onderwijspakket dat Kunstoefening bood.

Misschien wel de meest extreme was: etsen in eterniet (asbest), dat nu natuurlijk van alle lesprogramma's geschrapt is. Daarnaast was het snijden en afdrukken van linoleumsneden nog tamelijk nieuw. Dat werd - als ik me niet vergis - niet alleen op papier gedaan, maar ook op stof. Textiel werd eveneens als drager gebruikt voor tekeningen. Van Ket zijn enkele grote, houtskool en krijttekeningen uit zijn Kunstoefeningstijd bekend die op kaasdoek zij gemaakt, een fijn en goedkoop katoenweefsel dat inderdaad bij het kaasmaken werd gebruikt. Ook tekende hij op paneel, zowel op goedkoop geperst board, als op hout. Ook daarvan zijn voorbeelden in deze tentoonstelling te zien. Onderwerpen voor deze grote en meer decoratieve

tekeningen werden vermoedelijk opgegeven. In deze werken vormen dier- en plantmotieven vaak het uitgangspunt. Voor het ontwerpen van prenten werden affiches voor winkels, reisbureaus, boekcovers en andere moderne gebruiksgrafiek als opdracht gegeven.

Gomtekening

Een van de andere ongebruikelijke technieken lichtte Ket zelf in zijn brieven eens wat explicieter toe: de manier waarop je een gomtekening maakte. Dat was ook bepaald een nieuwe techniek. Daarvoor moest met penseel en arabische gom een tekening op papier geschilderd worden. Die tekening werd gedroogd en die kon eventueel worden bewerkt door bijvoorbeeld in de gom te krassen om er zo een bepaald patroon in aan te brengen. Als de gom hard was werd met een todje, ingedoopt in olieverf het hele oppervlak van het papier ingewreven, wat met meerdere kleuren gedaan kon worden. Daarna werd de arabische gom met water opgelost en werd die niet met olieverf ingewreven (negatieve) tekening zichtbaar. Later noemde men die techniek wel papierbatik. Het was een arbeidsintensieve methode waarbij het aankwam op precisie en handigheid. Omdat het resultaat sterk aan een afdruk doet denken, zijn bepaalde werken van Ket in deze techniek abusievelijk wel eens als prent geregistreerd. Maar het zijn dus tekeningen: en wel gomtekeningen waarvan er enkele mooie op de tentoonstelling te zien zijn.

Buiten tekenen

Het andere, tweede leertraject was en bleef: veel buiten tekeningen. Ket ging in de jaren 1928 en 1929 zoals gezegd meerdere malen terug naar Hoorn waar hij zowel rondom, als vooral ook in die havenstad heeft getekend. In deze werken combineerde hij toen pen en inkt met penseel, wat veel schilderachtiger tekeningen opleverde. Met gewassen inkt penseelde hij vlot grotere vlakken die met pen nu ook veel soepeler werden ingevuld. Zijn gevoel voor het verhogen van de beeldende uitstraling blijkt uit de contour die hij vaak om het landschap of om stadsgezicht heen trok. Van zulke werken kwam de tekening duidelijker uit.

Ede

Hij trok niet alleen naar Hoorn, maar ook in de omgeving van Ede tekende Ket buiten: de schoven op het veld, de gevulde hooiberg achter een boerderij. En er werden uitstapjes gemaakt naar de familie waar hij eveneens buiten werkte. In Schoonhoven – waar hij logeerde bij zijn grootouders, zocht hij mooie plekjes rondom de stad en in Scheveningen vergezelde hij zijn oom Willem, amateurschilder, naar het strand. Ze trokken zowel naar het badgastendeel van het strand, als naar het echt Scheveningse

strand waar de vissers hun netten boetten. Op die plekken werd geschilderd én getekend.

En overal werd ook verder geëxperimenteerd: Ket probeerde rood krijt uit en houstkool en zacht potlood dat hij uitdoezelde. Kleurpotlood werd gecombineerd met pen en inkt, en voor inkttekeningen gebruikte hij niet alleen pen en penseel, maar ook een houtje zoals Peter Schatborn onlangs nog zo mooi beschreef in zijn artikel over Kets tekenkunst in de afscheidsbundel voor Peter Hecht.

Landschappen

De meeste landschapstekeningen en andere werken die door Ket op locatie gemaakt zijn, dateren van voor 1930. Toen verslechterde zijn lichamelijke gesteldheid zozeer en ontwikkelde hij eveneens pleinvrees en vreemdelingenangst die het hem onmogelijk maakte om nog langer naar zijn geliefde plekken te reizen om daar te werken. Vanaf dat jaar werd zijn wereld inedamd tot Bennekom en dan eigenlijk vooral het ouderlijk huis waar hij op de eerste verdieping een royaal atelier had.

Vanaf 1930: Bennekom: Stilleven en (zelf)portretten

Door die begrenzing van zijn werkruimte raakten het landschap en stadsgezicht buiten zijn bereik. Ket concentreerde zich vanaf toen vooral op twee genres: het stilleven en het (zelf)portret. Voor zijn tekenkunst betekende dit dat hij voor zijn stilleven weliswaar studies en schetsen maakte, maar die waren meestal niet langer als zelfstandige werken bedoeld, maar stonden in dienst van zijn schilderwerk. Van die voorstudies is niet veel werk bewaard. Een aantal ervan is echter via zijn brieven bekend, waarin hij door middel van een snelle schets tussen de regels door een indruk van het werk wilde geven dat hij onder handen had. Van zijn stilleven is maar een enkel grote tekening bekend: het **Schuhmacher-Hynckesstilleven** uit 1937. (Van deze tekening is ook een schilderij bekend, dat onaf is en wrsch niet goedgekeurd door de kunstenaar zelf. Via Ponsioen nu in ING)

(Zelf)portretten

Tot het andere genre: zijn getekende (zelf)portretten kunnen echter niet alleen zelfstandige werken, maar ook enkele meesterwerken worden gerekend, tekeningen die in de jaren 30 tot stand kwamen. Zo maakte hij in de loop van die 10 jaar diverse portretten van zijn vader (een geliefd model van Ket). Van deze groep toont vooral de tekening van **Zijn vader zittend**, leunend op zijn stok en met zijn militaire cape rond de schouders uit 1932 Kets kwaliteiten. En die kwaliteiten zijn: Kets aandacht voor monumentaliteit in combinatie met een zeer uitgewerkte stofuitdrukking van alle textuur en een overtuigende, realistische, maar ingehouden gezichtsuitdrukking. Deze kwaliteiten

werden ook herkend en Ket kreeg voor dit portret van zijn vader de Willink van Collemprijs.

De genoemde kwaliteiten vallen ook op aan Kets andere portretten zoals dat van **Nel Schilt** uit 1934 met haar onovertroffen zachte, glimlachende gezichtsuitdrukking en het portret van **Agnes Maas-van der Moer** uit 1936 dat daar direct en om dezelfde kwaliteiten op volgt.

Meesterwerk

Tot de absolute meesterwerken van Ket behoren in het bijzonder een paar getekende zelfportretten met voorop natuurlijk Ket **grote Zelfportret** uit 1935 in de collectie van het Stedelijk Museum. Het is het Zelfportret waarin hij als kunstenaar zijn geloofsbrieven afgeeft. Ket heeft zich in dit werk geportretteerd als een evangelist die op zijn boodschap wijst. En Kets boodschap houdt zijn overtuiging in dat alles in het leven is voor te stellen als een sinuslijn: waarbij tegenover alle downs ook weer ups staan. Het symbool hiervoor, een golvende sinuslijn tekende hij op het papier dat op zijn schoot ligt: op de plek waar de evangelist zijn bijbelboek heeft liggen.

In de aanloop naar dit evangelisten zelfportret, heeft Ket stappen gezet met zelfportretten die hij eigenlijk voor zichzelf wilde houden: het **kleine zelfportretje** in borstrok met natte haren uit 1929 en dat een opmaat was tot zijn **Zelfportret (met waskom)** dat omstreeks 1930 wordt gedateerd. Van die twee zelfportretten heeft hij de eerste later cadeau gedaan aan zijn vriend Cees Bolding, maar die tweede heeft hij altijd thuis genouden, die vond hij vermoedelijk toch te persoonlijk, te veel verbonden met, en uitdrukking gevend aan de effecten die zijn aangeboren hartgebrek voor hem had.

Naast het **grote Zelfportret** uit 1935 zijn er nog verschillende kleinere getekende zelfportretten van Ket die op het netvlies blijven hangen. Bij die werken kunnen dezelfde kwaliteiten worden aangewezen als bij de portretten van Nel en Agnes: monumentaal; perfecte weergave van de textuur en een fantastische gezichtsuitdrukking.

Een van de leuke details bij Kets zelfportretten - en daarmee rond ik mijn woordje af - is o.a. zijn voorliefde voor bepaalde kledingstukken, waarbij zich overigens ook een tegenstelling opdringt: naast zijn oude versleten vaalwitte borstrok, heeft hij een opvallende voorliefde voor zijn zwarte trui met knoopsluiting op de linkerschouder. Wit-zwart; ondergoed en bovengoed, nou ja, u ontdekt vast nog meer contrasten op de tentoonstelling, en ook de kwaliteiten van Kets tekenkunst waarmee hij zich als kunstenaar onderscheidde. Daarmee wil ik afsluiten, de samenstellers feliciteren met de mooie expositie en u alleen een goede bezichtiging ervan wensend.

Dank u wel, dank u voor uw aandacht.

Alied Ottevanger 11/12- 17.09.2016